

ТЕМА 1

Предмет, метод і завдання курсу «Регіональна економіка»

План

1. Сутність предмета і об'єкта регіональної економіки. Актуальні проблеми і завдання курсу.
2. Розвиток теорій регіональної економіки.
3. Методи теоретичного обґрунтування територіальної організації економіки.

1. Сутність предмета і об'єкта регіональної економіки. Актуальні проблеми і завдання курсу.

Регіональна економіка - галузь наукових знань, яка вивчає розвиток і розміщення продуктивних сил, соціально-економічних процесів на території країни та її регіонів із урахуванням природно-екологічних умов.

Предметом вивчення регіональної економіки як галузі науки є особливості і закономірності розміщення продуктивних сил і розвитку регіонів, фактори їх розміщення і регіонального розвитку.

Регіональна економіка досліджує закономірності та принципи всіх елементів продуктивних сил і соціальної інфраструктури в територіальному аспекті, аналізуючи, прогнозуючи і обґрунтовуючи напрямки розміщення продуктивних сил з урахуванням загальної стратегії соціально-економічного розвитку й екологічних вимог.

Об'єктами дослідження науки є регіони.

Регіон - велика територія країни з більш-менш однорідними природними умовами та характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил.

У межах регіональної економіки досліджуються такі проблеми:

-
- регіональна політика держави;
 - розробка і реалізація регіональних програм економічного і соціального розвитку;
 - ефективність спеціалізації і комплексного розвитку регіону;
 - економічне районування;
 - розвиток експортних та імпортозаміщуючих виробництв;
 - створення ринкової інфраструктури;
 - розвиток підприємництва.

2. Розвиток теорій регіональної економіки

Класична теорія регіональної політики використовує положення кейнсіанства для обґрунтування завдання держави забезпечити нейтралізацію дисбалансу в рівнях розвитку окремих регіонів. Держава може вирішувати це завдання за допомогою прямих інвестицій, фінансових трансфертів, запровадження інструментів, які опосередковано впливають на розвиток економіки в депресивних регіонах.

Посткейнсіанська теорія передбачає державне регулювання міжрегіональних відмінностей. В її основі — стимулювання інвестицій і припливу капіталу в слаборозвинуті регіони. З ринкових інструментів регіональної політики використовуються субсидії, кредитні та податкові важелі.

З середини 70-х рр. ХХ ст. більшої популярності набула неокласична теорія економічного розвитку, представлена у працях американського економіста М. Фрідмана.

Неокласичний регіональний підхід базується на постулаті: вільний нерегульований ринок природним чином призводить до поширення нерівності між регіонами і, отже, не потрібно обмежувати стихійну дію ринкових сил. Щодо принципів здійснення регіональної політики, її основним завданням стає не зниження регіональних дисбалансів, а досягнення економічної ефективності в розвитку регіонів.

Імпульсні моделі базуються на уявленні, що зростання має бути одночасним, отже, цей імпульс може мати вигляд зовнішніх вимог, технічних інновацій або розташування підприємств, які задовольняють потреби в товарах і послугах у регіоні.

Теорія незбалансованого розвитку вважає, що ринок без державного регулювання об'єктивно збільшує регіональні відмінності в силу циклічності й самоорганізації ринкового механізму, який закріплює високу розвиненість одних регіонів і слабкість інших.

Суспільні теорії регіоналізму в центр уваги ставлять зіткнення політичних за формою й економічних за суттю загальнонаціональних і економічних інтересів. У рамках цих теорій окремо розглядаються розподіл ресурсів і політичної влади між регіонами й центром, соціальні відмінності й конфлікти.

Виокремлюють два головних напрями регіоналізму: «**botton-up**» — регіоналізм як зростання політичної і економічної активності суб'єктів регіону та «**top-down**» — регіоналізм як формування державної регіональної політики з урахуванням специфіки розвитку регіонів.

Також заслуговує на увагу **інтеграційний регіоналізм** як бажання модифікувати рівень регіонального розвитку з метою інтегрування регіонів у національну економіку за умов ігнорування регіональної специфіки та **політичний регіоналізм** як бажання регіонів здобути політичну автономію й намагання поєднати самоврядування з розвитком економічної модернізації н умовах жорсткої міжрегіональної економічної конкуренції.

Теорія життєвого циклу товару також має регіональний аспект, оскільки суміщає стадії розвитку товару від його народження до занепаду й розміщення товарів різної зрілості по регіонах. За цією теорією регіональна політика покликана сприяти створенню нових продуктів і звільняти економічну структуру від застарілих товарів.

Ринкова модель регіональної політики пройшла три методологічні парадигми.

1. Невідкладна допомога кризовим регіонам (із кінця 20-х рр. по 40-і рр. ХХ ст.).

2. Міжрегіональний перерозподіл економічного зростання з орієнтацією на збалансований регіональний розвиток, створення полюсів зростання (50—70-і рр. ХХ ст.).

3. Реструктуризація регіонів (із середини 70-х рр. до кінця 80-х рр. ХХ ст.), яка спиралася на неокласичні й технологічні теорії і була орієнтована на максимальне використання внутрішнього потенціалу кожного регіону, підтримку малого й середнього бізнесу.

На початку ХХІ ст. формується нова парадигма — **регіональний саморозвиток** на базі врахування інтересів регіонів і покладання відповідальності за розвиток регіонів на місцеву владу. В основу її кладуться суспільні теорії регіонального росту.

В Україні поряд із парадигмою регіонального саморозвитку певну роль відіграють теорії посткейнсіанська і незбалансованого регіонального розвитку, направлені на активну підтримку проблемних регіонів і становлення місцевого самоврядування. Практичне втілення знаходять і деякі технологічні теорії — створення технополісів і полюсів росту.

Сучасні напрями розвитку теорій регіональної економіки: нові парадигми й концепції регіону, розміщення діяльності, просторова організація економіки, міжрегіональні взаємодії.

Нові парадигми й концепції регіону. У сучасних теоріях регіон досліджується як багатофункціональна й багатоаспектна система. Найбільше розповсюдження отримали чотири парадигми регіону: регіон-квазідержавна, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок (ринковий ареал), регіон-соціум.

Регіон як квазідержав являє собою відносно відокремлену підсистему держави і національної економіки.

Регіон як квазікорпорація — це значний суб'єкт власності (регіональної та муніципальної) й економічної діяльності.

Підхід до *регіону як ринку*, що має певні межі (ареал), акцентує увагу на загальних умовах економічної діяльності (підприємницький клімат) і особливостях регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, кредитно-фінансових ресурсів, цінних паперів, інформації, знань.

Підхід до *регіону як соціуму* (спільності людей, що живуть на певній території) висуває на перший план відтворення соціального життя (населення і трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища) і розвиток системи розселення.

Теорії розміщення, розроблені наприкінці ХХ ст., не заперечуючи здобутки класиків розміщення сільськогосподарського і промислового виробництва, зміщують акценти на нові види діяльності та фактори розміщення.

Важливим етапом у розвитку теорії розміщення стало дослідження процесу створення й поширення інновацій (нововведень). Т.Хагерстрандт висунув **теорію дифузії інновацій**. Дифузія — це поширення, розсіювання по території різних економічних інновацій (нових видів продукції, технологій, організаційного досвіду).

Теорії структуризації й ефективної організації економічного простору ґрунтуються на функціональних властивостях форм просторової організації виробництва й розселення — промислові й транспортні вузли, агломерації, територіально-виробничі комплекси, міські й сільські поселення різного типу.

Широке визнання отримала **теорія полюсів зростання і центрів розвитку**. Ця теорія була обґрунтована французьким вченим Ф.Перру. В основі ідеї полюсів зростання лежить уявлення про провідну роль галузевої структури економіки і насамперед галузей, що лідирують, створюють нові товари та послуги. Ті центри й ареали економічного простору, де розташовуються підприємства галузей, що лідирують, стають полюсами тяжіння факторів виробництва, оскільки забезпечують найбільш ефективно їх використання. Це призводить до концентрації підприємств і формування полюсів економічного зростання.

Сучасна теорія міжрегіональних економічних взаємодій включає в себе та інтегрує окремі теорії розміщення виробництва і виробничих факторів, міжрегіональних економічних зв'язків, розподільчих відносин.

3. Методи теоретичного обґрунтування територіальної організації економіки

Методи науки — це способи пізнання дійсності, планомірний шлях встановлення істини. Сукупність методів дослідження, які використовуються в науці, формують її **методологію**.

Методологічною базою курсу є вчення про територіальний поділ праці, що формує галузі господарської спеціалізації кожної окремо взятої території на підставі природних, демографічних, історичних, економічних та інших передумов.

Методологічна основа курсу ґрунтується на **загальнонаукових** (моделюванні, аналізі, синтезі, порівнянні, систематизації, літературному огляді), **спеціальних** (галузевому, районному, місцевому, картографічному) та **розрахункових методах** (статистичному, балансовому, економіко-математичному).

Найбільш загальним, визначальним для всіх наук є діалектичний метод. Спираючись на нього, в кожній галузі знань розробляється своя галузева методологія і методика досліджень.

До специфічних методів цієї науки належать:

- **картографування** територіальних аспектів розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів, формування економічних і районів. За допомогою тематичних економічних карт розкриваються особливості розміщення промислових підприємств, центрів, галузей, промислових районів, їх взаємозв'язки щодо сировини і постачання продукції; покриття території регіону або району мережею транспортних шляхів, лініями електропередачі та ін.;

- *економічне районування* як найважливіший метод науки про розміщення продуктивних сил, систематизації складної інформації, вдосконалення територіальної організації народного господарства і його управління. Науково обґрунтована мережа і економічних районів дає змогу визначити основні напрями найбільш раціонального використання ресурсів у кожному з них шляхом утворення територіально-виробничих комплексів, визначення галузей їх спеціалізації і перспективи розвитку;

- *порівняльний метод*, за допомогою якого на основі аналізу статистичних даних і основних економічних показників визначається місце галузі серед інших галузей, регіону серед інших регіонів;

- *статистичні методи*, зокрема такі, як: групування статистичних показників, розрахунки середніх величин, розрахунки відповідних показників на 100 або на 1000 осіб, розрахунки динамічних рядів у натуральних числах та у відсотках і визначення на їх основі темпів зростання, приросту тощо;

- *балансовий метод*, що широко використовується для аналізу розвитку економіки регіону. На його основі визначають обсяги виробництва по галузях, рівень розвитку окремих галузей, співвідношення між ними, зміни в їх розміщенні; визначаються пропорції у виробництві та розподілі різноманітних ресурсів. Він є одним з основних методів планування розвитку економіки регіону.

На особливу увагу заслуговує використання **методу територіальних пропорцій** у розміщенні виробництва. Пропорції — це певна відповідність частин між собою і цілим, співвідношення між складовими частинами. Для регіону життєво важливе значення має територіальна структура виробництва, співвідношення галузевих і територіальних пропорцій у процесі комплексного розвитку і розміщення господарства.

Системний аналіз - сукупність засобів і методів для вивчення складних об'єктів — узагальнених динамічних систем.

У територіальній організації економіки регіону за допомогою системного підходу і системного аналізу пізнаються реально функціонуючі галузеві виробничо-територіальні системи, системи розселення і більш складні їх утворення — ТВК і суспільно-географічні комплекси.